

РЕДКИ ОБРАЗЦИ ОРЪЖИЯ ОТ ДОЛИНАТА НА ДОЛНА ТУНДЖА И ОТ ФОНДА НА ЕТНОГРАФСКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ЕЛХОВО

Христо Христов

Етнографско-археологически музей – Елхово

Печален е фактът, че в своята хилядолетна история, човечеството не се е разделило с нито едно от оръжията, които е изобретило. Дори представители на най-ранни образци от него се използват в момента от народи и етноси, изживяващи по-ниска степен на социално-икономическо развитие. Нееднозначни и многопластови са оценката и отношението към оръжието. С всичко друго то е и индикатор, и на материалния статус на общността като цяло, и на ползвателя му в частност. Често е свързано с конкретни исторически събития, довели до оцеляване или геноцид на представителите на човешката раса. Не на последно място носи и информация за развитието на техниките и технологиите.

Целта на това съобщение не е да откриваме „топлата вода“, а да популяризираме няколко редки образци оръжия отрити в долината на Долна Тунджа и от фонда на Етнографско-археологически музей – Елхово.

1. Бронзов меч

Меч от фонда на Етнографско-археологически музей – Елхово /Инв. № ЕАМ-Е-А-56, Обр. 1/ Открит е случайно в края на 30-те години на XX век край с. Пчела, Елховско, при оран, в каменно струпване, вероятно малка каменна надгробна могила, заедно с още един меч, силно корозирал и с връх на копие. Мечът е бронзов, двуостър, с издължено ланцетовидно острие с дължина 67 см. и максимална ширина 4 см. Ефесът започва с камбановидна форма и преминава в острие чрез биконична форма. По периферията на острието има канелюри, които формират централен заоблен „бордюр“. За по-добро закрепване на чирените върху дръжката са оформени профилирани странични ръбове, а дръжката завършва с лястовича опашка. Чирените са били закрепени за дръжката с помощта на три нита, съдейки по запазените отвори. Типологически мечът се отнася към типа „Ненцинген“. Този тип се свързва с културата през бронзовата епоха и е с приблизителна датировка към XIII век пр.Хр., или най-общо втората половина на II-ро хил. пр.Хр. Разпространен е в една обширна европейска територия по Средния Дунав. В началото на I-во хил. пр.Хр формата на този тип остава устойчива, но се променя металът на изработката с постепенното навлизане на желязото като суровина за изработването на оръжия и оръдия на труда.

Най-близките аналози на този меч са тези от с. Балкански, Разградско¹; с. Васил Левски, Търговищко²; гр. Оряхово³; с. Байкал⁴ и с. Върбица⁵, Плевенско; с. Крушево⁶ Севлиевско; с. Павелско⁷, Чепеларско; от р. Вьча при гр. Кричим⁸; мечът с неизвестно местонамиране от фонда на НИМ⁹; меч от колекцията на Васил Божков, представен на изложбата „Тракийското злато от България” в Държавния исторически музей в Москва през 2013 г. а вероятно и на други, които не са ни известни.

Прави впечатление, че находките на този тип мечове от днешните български земи, са повечето от Северна България, а само тези от Павелско, Кричимския и Елховския са от района на Тракия.

2. Махайра от Златиница - Маломирово

Железният меч /Инв. № НАИМ – 8621, Обр. 2/ е открит *in situ* през 2005 г. при редовни археологически проучвания на Голямата могила между селата Маломирово и Златиница, Елховско от екипа на Археологическа експедиция „Странджа”, ръководена от Даниела Агре. Мечът бе част от богатите погребални дарове на тракийски владетел. Положен бе до лявата му ръка. Изкован е от цяло парче метал. Размерите му са: дължина 81 см, в т.ч. дръжката с дължина 13,6 см., максимална ширина на лезвието 6,5 см. Дръжката е комбинация от кост и дърво, оформена като глава на граблива птица. Бил е поставен в дървена ножница. Типологически той принадлежи към мечовете – махайри /крив едноостър меч/, известни още и с тракийското име „скалме” и с древногръцкото име „копис”, като датировката му според археологическия материал в гроба е началото на II-та половина на IV в. пр.Хр. Този тип лично нападателно оръжие е едно от основните оръжия за близък бой в Тракия. Махайрата се разглежда като типично за траките оръжие, споменато от древните автори като Омир, Херодот и Тукидит, изобразявано и в паметниците на торевтиката и в гробничните стенописи. Най-близките аналогии на този меч са мечовете от Башова могила и Голямата могила при

---

¹ Иванов, Д. Нови материали от бронзовата и желязната епохи съхранявани в Русенския музей. – Годишник на музеите от Северна България. 1978, № IV, 5-12 и посочената там литература.

² Hänsel, V. Bronzene Griffzungen aus Bulgarien. Praehistorische Zeitschrift 45, Band 1970 Hef 1, p. 37

³ Hänsel, V. Op. Cit., p.33, fig. 2.2

⁴ Попов, Р. Единични находки от бронзовата и халдшатската епохи. – ИБАД, № III, ч. II, 1912/13, 292, обр. 217

⁵ Ковачева, Т. Нова колективна находка от бронзовата епоха при с. Върбица, Плевенски окръг. - Археология IX, 1967, № 2. 57, обр. 6а

⁶ Милчев, А. и Н. Ковачев. Необнародвани паметници от Севлиевско. – Археология. 1967, № 2, 40

⁷ Миков, В. Предисторически селища и находки в България. С., 1933, 108; Детев, П. Преглед на праисторическите проучвания в северните склонове на Родопите. – Родопски сборник, 1969, № 2, 267, обр. 9,2

⁸ Петър Детев. Цит. съч. обр. 9,1

⁹ НИМ. Инв. № 32913

Дуванлий, както и две махайри от подмогилни погребения от некропола на Кабиле ¹⁰. Значимостта на този меч е в това, че като част от погребалните дарове, според откривателката и изследователката Даниела Агре, той е принадлежал на първородния син на тракийския цар Керсеблепт – Йолай¹¹. В момента се съхранява във фонда на НАИМ при БАН.

3. Плумбата

За римското въоръжение, включая и това на пехотата е писано много, но има едно специфично метателно оръжие използвано от нея, което е останало малко извън полезрението.

Това оръжие бе открито случайно при теренни обходи в землището на с. Гранитово, Елховско, извън археологически контекст, в орница, в която се открива керамика от римската епоха /Инв. № ЕАМ-Е-А-1015, Обр. 3/. Съставено е от предна желязна част с форма на голяма стрела с дължина 18,5 см., дебелина на оста 0,5 см. В тилната част на желязната ос е прикрепена биконична оловна част с подчертан напречен среден ръб, с размери: диаметър 3 см. и запазена дължина 6,5 см. Общото тегло е 200 грама. Плътноста на връзката дава възможност да предположим, че оловото е излято върху тилната част на желязната стрела. В оригиналния си вид след биконичната тежест това оръжие е продължавало с дървена част – дръжка, завършваща с оперение

В литературата това оръжие е известно с термина „плумбата”

Първата и доскоро единствена открита плумбата от днешните български земи е тази от „Цари Мали град” край с. Белчин, Самоковско. Публикувана е от Михаил Христов¹².

Или това е втората плумбата открита и известна за сега в днешните български земи.

Изворите в които се споменава за това оръжие са три:

1. Късноримският писател Флавий Вегенций Ренат в „Кратко изложение на военното дело” – края на IV и нач. на V век препоръчва младите римски войници да бъдат обучени да действат и с оловно копие **плумбата**. Дава сведения, че за известно време в Илирия имало по-рано два легиона, всеки един от които се състоял от по 6 000 войника, които се наричали **матиобарбули**, понеже си служели сръчно и смело с тези копия. Чрез тях в продължение на

---

¹⁰ Д.. Голямата могила край Маломирово и Златиница. С., 2011, 91 и посочената там литература.

¹¹ Агре, Д. цит.съч., 214

¹² Христов, М. Късноримска plumbata от обект „Цари Мали Град“ при с. Белчин, община Самоков (Предварително съобщение) . – Етнос и сакрална география, 2012., С, ROD, 358-366 и посочената там литература.

дълго време са били печелени всички войни до такава степен, че Диоклециан (284-305) и съимператорът му Максимиан (285-305), след като станали императори решили заради храбростта им да нарекат тия легионери Йовиевци и Херкулиевци, и са ги предпочитали пред всички други легиони. Те обикновено носели по 5 плумбати, поставени в щитовете им и като ги хвърляли в подходящ момент срещу пехота и конница, почти заместваха службата на стрелците, макар и да са въоръжени с щитове. Плумбатите наранявали враговете и конете им преди да могат да стигнат до бойния ред на легионерите, та дори и на границата на далекобойността на метателните им копия¹³.

2. Вторият източник, също от края на IV или началото на V век, е анонимен трактат, озаглавен „De Rebus Bellicis” – „За военното дело”, който накратко коментира т.н. „PLUMBATAE TRIBOLATA” и „PLUMBATA MAMILLATA”. Това е и единственият източник, който чрез изображение показва как изглеждат - къса стрела с тежест към желязна ос.¹⁴

3. Третият източник е „Стратегиконът” от края на VI век, написан според едни изследователи от византийския император Маврикий, според други от Псевдомаврикий, който пише за мартцобарбулона, транскрипция на латинското му име *martioarbulum*¹⁵.

В бившите територии на Римската империя според някои изследователи досега са известни не повече от 50 екземпляра, разпространени както в западната, така и в източната част на империята и датирани в III-VI век¹⁶. Според сръбският изследовател Мирослав Вуйович, бройката е около 60, като общо взето са разпределени по следния начин върху територията на съвременните европейски държави: Англия – 5; Северен Алжир – 1; Южна Германия – 12; Швейцария – 1; Словения – 11; Сърбия – около 20; Гърция, в Пелопонес – 1; Румънска Добруджа – 1; Северен Кавказ – 2; В контактната зона на СИ Австрия – Южна Чехия и Западна Словакия - 5

---

¹³ ЛИБИ 1958, I: Flavi Vegeti Renati. Epitoma Rei Militaris. [Флавий Вегетий Ренат – Кратко изложение на военното дело. С., 289; Интернет източник: http://macedonia.kroraina.com/libi/1/gal/1_289.html

¹⁴ Интернет източници: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1476750100> ;
<http://www.fectio.org.uk/articles/makeplumbata.htm>

¹⁵ Псевдомаврикий. Стратегикон. – ГИБИ, № 2, 1958, 289.
Интернет източник: http://macedonia.kroraina.com/gibi/2/gal/2_291.html

¹⁶ Интернет източник: Козленко, А. Плюмбата в римской армии IV – VI вв. –
<http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1304202373>; <http://www.xlegio.ru/ancient-armies/missile-weapons/plumbata-mamillata-and-some-evolution-trends-of-plumbatae-heads/>

Повечето от плумбатите в Сърбия са открити при археологически проучвания, в археологически контекст, което дава възможност на изследователите им да ги датират в края на IV и началото на V век¹⁷.

Размерите на находките варират от 9 до 28 см. и според дължината им някои от изследователите ги класифицират в три групи. Нашата плумбата попада в III-та група – тази на най-големите екземпляри.

Теглото им също варира: от 130 до 350 грама. То има отношение към далекобойността, тъй като по-голямата тежест в границите на разумната такава придава по-голяма кинетична енергия при полета на стрелата и повишава нейната ефективност. При експериментите е достигана дистанция на хвърляне до 70 м. и височина на траекторията до 14 м., с добри резултати на пробив и перфорация на защитно въоръжение.

Според коментаторите на изворите и находките става ясно, че плумбатата е вид късо далекобойно метателно копие, въведено в римската армия не по-рано от средата на III век. И през късноримската епоха то се разпространява и се превръща в едно от редовните оръжия на легионерите. То се споменава и от византийски автори чак до IX век.¹⁸

Служещите в римските легиони тежковъоръжени войни, освен традиционната екипировка са разполагали и с плумбати. Легионерите ги използвали като настъпателно оръжие както при първия натиск, така и като отбранително при нападение от противника. Пораженията с него са нанасяни още преди достигане на дистанцията за хвърляне на стандартните копия и ръкопашния бой. По такъв начин съчетавали качествата на тежка пехота и стрелци.

Според изворите 5 бр. плумбати са прикрепяни към вътрешната страна на кръглия щит, характерен за въоръжението на помощните войски, който през късната античност се налага като основен и в пехотата. Според Стратегикона, по-късните плумбати, вероятно поради по-голямата им тежест и дължина са носени в специален футляр и са били характерни за късния период от използването им.

4. Пушка „Кремъклийка”

Пушката /Инв. № ЕАМ-Е-НСФ-741, Обр. 4/ принадлежи към ранното развитие на огнестрелното оръжие и е продукт от следващия етап след оръжията с фитилно запалване. Тя е с т.н. ударно-кремъчен запалващ механизъм, при който възпламеняването на барутния заряд става чрез сноп искри след еднократен удар на кремък по огниво.

---

¹⁷ Интернет източник: https://www.academia.edu/1183564/THE_PLUMBATAE_FROM_SERBIA

¹⁸ ЛИБИ № 1, С., 1958, 289

Пушката е с дължина 122 см, дължината само на цевта е 92 см. Прикладът е пентагонален, украсен с розети и плочки от седеф. Цевта е уширена 10 см. при зарядната камера и 10 см. преди дулния срез. Полигоналната цев след това 10 см. леко уширение при дулния срез преминава в спираловидни нарезки. Този тип кремъчно-запалващ механизъм макар първоначално в Европа да се нарича „испано-мавритански”, в последствие само „испански” тип кремъчен механизъм, реално най-рано е изобретен в арабския свят около началото на XVI век. Спусъкът е сферичен, лостов, без спускова скоба, което е и датиращ белег. Прикладът, механизмът и цялостният силует на пушката, богатата украса са в типичният азиатски стил. Съобразно ТТД /тактико-технически данни/ на тази кремъчна пушка можем да я определим като т.н. „шишане”.

Този тип кремъчни пушки се появяват през XVIII в. Не е сигурно дали първоначалното им производство започва в Цариград, подобно на кремъчните пушки с пентагонални приклади и след това се съсредоточава в други балкански центрове, или прототипът им е оригинална балканска конструкция. Може би по-скоро второто. Няколко са много-добрите тюфекчийски центрове по това време в българските земи: София, Панагюрище, Казанлък, Габрово, Враца, Никопол, Видин и Сливен. Поради близостта на Долна Тунджа до Сливен, можем да допуснем, че именно от там е произходът на това шишане. От сливенските ателиета излизат едни от първите нарезни пушки в Османската империя, като на година производството им достига до 6 000 бр. Цевите на шишанетата се изработвани предимно от самоковска стомана, или от стомана внесена от Италия. Украсата подсказва, че това шишане не е за масова употреба, а е работено по поръчка, за по-заможни хора.¹⁹

Шишанетата са служили като оръжие за защита на главните административни центрове на империята, както и на по-уредените и богати градски центрове. Дискусионен е въпросът дали това не са т.н. „теллий” пушки, при които се използват две сачми свързани с тел помежду си, наречени куршум „теллия”, а самата пушка „сюпрю сокак”, т.е. – „мети улица”. Проблемът е, че това шишане е с нарезна цев, а не с гладкоцевна. Така или иначе, то с голяма доза вероятност има отношение към събитията в края на XVIII и началото на XX век, свързани с кърджалийските събития в тази част на Югоизточна България.

---

¹⁹ http://handguns.g00net.org/BG/Slwn/BG_slwn-sh.htm

<http://www.thracefoundation.org/%D0%B8%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B1a/%D0%B8%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B1%D0%B0-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%BE%D1%82-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F/nggallery/page/4/>

В експозициите на Етнографско-археологически музей - Елхово могат да бъдат видяни и други интересни образци оръжия, свързани с хилядолетния живот на населението в тази част на днешните български земи.

